

Istota ryzyka i jego klasyfikacja

Termin „**RYZYKO**” pochodzi od słowa włoskiego „risico”¹. Potocznie oznacza ono:

możliwość, prawdopodobieństwo, że coś się nie uda; przedsięwzięcie, którego wynik jest nieznany, niepewny, problematyczny².

Kolejnym istotnym etapem w rozwoju nowoczesnej koncepcji ryzyka było odróżnienie przez A.H. Willeta i później potwierdzone przez F. Knighta dwóch obszarów, tj.:

ryzyka jako mierzalnej niepewności oraz niepewności niemierzalnej jako niepewności „sensu stricte”³.

Obecnie menedżerowie od spraw ryzyka („insurence managers”) oprócz optymalizacji budżetu w odniesieniu do poszczególnych zidentyfikowanych rodzajów ryzyka, podejmują działania w celu zapobieganiu samym już skutkom ryzyka czy też ograniczaniu i eliminacji przyczyn jego powstawania.

Powyższy proces zarządzania występuje w literaturze pod nazwą „zarządzanie ryzykiem” („risk management”).

Stosunkowo **nowym** obszarem zainteresowania badaczy współczesnej organizacji jest spostrzeżenie ryzyka jako:

nie tylko lub nie tyle jako zagrożenia, tj. ryzyko czyste („pure risk”), ale również lub przede wszystkim jako szanse.

W literaturze przedmiotu występuje tak rozumiane ryzyko jako **ryzyko spekulatywne** („speculative risk”)⁴.

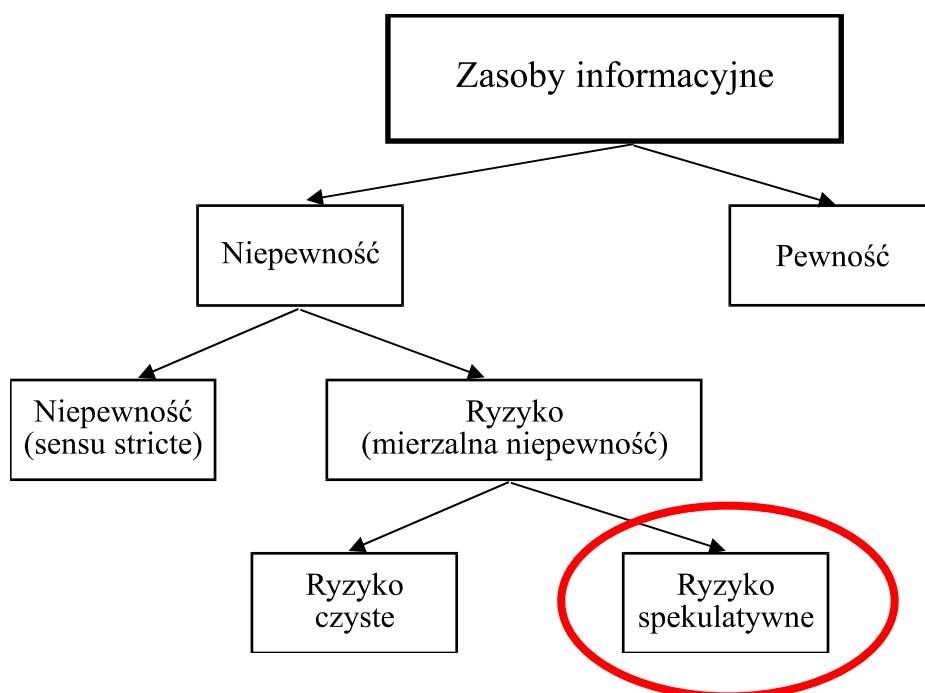
¹ Według P.L. Bernsteina: słowo „ryzyko” pochodzi od starowłoskiego „risicare”, które oznacza tyle co „odważyć się”. W tym sensie ryzyko jest raczej wyborem, a nie nieuchronnym przeznaczeniem. Por. P.L. Bernstein, *Niezwykłe dzieje ryzyka*, WIG-Press, Warszawa 1997, s. XIX.

² Słownik Wyrazów Obcych, wydanie XXVII, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 760.

³ Por. E. Ostrowska, *Ryzyko inwestycyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1999, s. 23.

⁴ Ponadto możemy wskazać na inne, nowe zastosowania idei ryzyka w zarządzaniu, są nimi: zintegrowany system zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie, tzw. „new risk management”, czy też zarządzanie przedsięwzięciami zwiększonego ryzyka, tzw. „venture management”. Por.: P. Jedynak (1999), op. cit., s. 26-27.

Klasyfikacja i podział ryzyka w perspektywie zasobów informacyjnych, aspektu mierzalności i symetrii przedstawia rys:

Rysunek. Klasyfikacja i podział ryzyka w perspektywie zasobów informacyjnych, mierzalności i symetrii. Źródło: oprac. wł.

Ryzyko jako mierzalną niepewność możemy rozpatrywać na wielu poziomach i w niemalże we wszystkich dziedzinach działalności człowieka

Możemy ostatecznie wyznaczyć następujące poziomy⁵:

1. Poziom ogólny (uniwersalny)
2. Poziom informacyjny
3. Poziom przedmiotowy
4. Poziom inwestycyjny
5. Poziom symetryczny
6. Poziom ubezpieczeń gospodarczych

⁵ W literaturze przedmiotu istnieją też i inne zestawienia, typologie opisujące istotę ryzyka: Według P. Jedynaka ryzyko możemy opisywać na trzech poziomach: płaszczyźnie tradycyjnej, płaszczyźnie rzeczowej i płaszczyźnie przyczynowo-skutkowej. Por. P. Jedynak (1999), op. cit., s. 11-12.

W obszarze ryzyka inwestycyjnego różniamy następujące kryteria klasyfikacji ryzyka; geograficzna dywersyfikacja kapitału, częstotliwość występowania, skutki decyzji inwestycyjnych w globalnej strategii przedsiębiorstwa, efektywny dobór projektu inwestycyjnego, źródła finansowania inwestycji (Rys. 4) - poziom inwestycyjny. Por. E. Ostrowska (1999), op. cit., s. 28-30.

7. Poziom strategiczny

Poziom ogólny (B. Brehmer), bardzo uniwersalna metoda klasyfikacyjna, wyznacza nam trzy rodzaje ryzyka:

- 1) Ryzyko właściwe - prawo wielkich liczb,
- 2) Ryzyko subiektywne - niedoskonałość człowieka (np. indywidualne predyspozycje),
- 3) Ryzyko obiektywne - niemożliwe do przewidzenia - absolutna forma niepewności.⁶

W powyższej klasyfikacji dostrzegamy ryzyko: 1) w perspektywie niezwykle skomplikowanej materii, zastanej obiektywnie rzeczywistości, w naszym wypadku w rzeczywistości dotyczącej działalności gospodarczej, której to procesy i zjawiska możemy w większym lub mniejszym stopniu przewidywać; 2) w samym człowieku⁷ oraz 3) w obszarze tzw. „absolutnej formy niepewności”, która jest niemożliwa w jakiegokolwiek sposób do przewidzenia bazując na dotychczasowej zgromadzonej wiedzy.

Poziom informacyjny określa nam stopień wiedzy i niewiedzy według relacji - ilość informacji i stopnia jej uporządkowania do skali podejmowanego ryzyka⁸. Innymi słowy jakość informacji (ilość i stopień jej uporządkowania) determinuje wielkość ryzyka (niepewności). W ten sposób uzyskujemy:

- 1) obszar pewności - brak ryzyka - stan pełnej informacji
- 2) obszar ryzyka - stan dostatecznej informacji
- 3) obszar niepewności - stan niepełnej informacji

Powyższy schemat możemy przedstawić również za pomocą rachunku prawdopodobieństwa⁹. Ryzyko wypełnienia subiektywnie wyznaczonych celów określone być może:

- 1) *probabilistyczną niepewnością tj. taką dla której znany jest rozkład prawdopodobieństwa;*
- 2) *stochastyczną niepewnością, tj. taką dla której nie jest znana funkcja rozkładu prawdopodobieństwa ale można o tym rozkładzie wnioskować na podstawie próby;*
- 3) *strategiczną niepewnością tj. taką dla której znany jest jedynie zbiór wartości jakie mogą wystąpić¹⁰.*

⁶ P. Jedynak (1999), op. cit., s. 31.

⁷ Problematykę dotyczącą człowieka, organizacji i kultury przedstawiłem w opracowaniu pt. "W poszukiwaniu doskonałości organizacyjnej", Antykwa, Kraków-Kłuczbork, 1999.

⁸ Podobną tezę wysuwa I. Fischer, który w swoich badaniach niepewność określił „poziomem niewiedzy”. Ryzyko zmienia się jego zdaniem, odwrotnie proporcjonalnie do wiedzy. Niepewność wynika ze stopnia niewiedzy jest zatem wtedy zasadniczym czynnikiem prawdopodobieństwa porażki. Źródło: P. Jedynak (1999), op. cit., s. 14.

⁹ W warunkach pewności wiemy, co stanie się w przyszłości. W warunkach ryzyka znamy prawdopodobieństwo wystąpienia każdego możliwego wyniku. W warunkach niepewności nie znamy tych prawdopodobieństw, a nawet możemy nie wiedzieć, jakie są możliwości. Źródło: J. A.F. Stoner, Ch. Wankel, Kierowanie, PWE, Warszawa 1996, s. 125-126.

Należy stwierdzić, że niepewność jest pojęciem szerszym, ryzyko zaś pochodną i ma charakter wymierny. Oznacza to, że istnieją podstawy nie tylko do identyfikacji ryzyka, ale również do jego weryfikacji empirycznej przy zastosowaniu odpowiednich metod pomiaru. Źródło: E. Ostrowska (1999), op. cit., s. 23.

¹⁰ J. Teczek (1996), op. cit., s. 18.

Na **poziomie przedmiotowym** ryzyko możemy rozpatrywać z jednej strony w perspektywie „sensu stricte” działalności gospodarczej ukierunkowanej na wytworzenie wartości dodanej (zysku), z drugiej w perspektywie innych form działalności człowieka nie związanych z wymiarem ekonomicznym. Przy powyższym założeniu w ramach ryzyka gospodarczego¹¹ możemy wyróżnić takie dziedziny jak:

- ubezpieczenia (ryzyko ubezpieczeniowe)
- rynek papierów wartościowych (ryzyko giełdowe)
- bankowość (ryzyko bankowe: kredytowe, stóp procentowych, walutowe itd.)
- przedsiębiorstwo (ryzyko biznesowe)
- finanse (ryzyko finansowe)
- inwestycje gospodarcze (ryzyko inwestycyjne)
- prawo handlowe, gospodarcze (ryzyko prawne)

Do innych obszarów występowania ryzyka w działalności człowieka możemy zaliczyć¹²:

- administracja (urzędnik)
- służba zdrowia (lekarz, administrator)
- szkoła (nauczyciel, administrator)
- działalność charytatywna (społecznik) itd.

Poziom inwestycyjny definiuje nam rodzaje ryzyka w ocenie projektu inwestycyjnego. W obszarze ryzyka inwestycyjnego rozróżniamy następujące kryteria klasyfikacji ryzyka;

- geograficzna dywersyfikacja kapitału,
- częstotliwość występowania,
- skutki decyzji inwestycyjnych w globalnej strategii przedsiębiorstwa,
- efektywny dobór projektu inwestycyjnego,
- źródła finansowania inwestycji.

¹¹ T. Kaczmarek wyróżnia następujące przedmiotowe rodzaje ryzyk gospodarczych: *Handel zagraniczny, Cena, Ryzyko obejmujące transakcje kooperacyjne, licencyjne i kompensacyjne, Ryzyko w systemie płatności, Ryzyko walutowe, Ryzyko kredytowe, Ryzyko polityczne i ryzyko transferu, Ryzyko finansowe, Ryzyko operacyjne, Ryzyko inwestycyjne, Ryzyko ubezpieczeniowe*. Źródło: T. Kaczmarek (1999), op. cit. s. 16-41.

¹² Według W. Grzybowskiego *ryzyka gospodarcze występują nie tylko w działalności gospodarczej „sensu stricte”, ale wszędzie tam, gdzie jest prowadzona działalność obliczona na osiągnięcie zysku. Tak rozumiane ryzyko gospodarcze wystąpi więc oprócz produkcji, handlu, także w systemie finansowym, w działalności kulturalnej, oświatowej, naukowo-badawczej*. Źródło: W. Grzybowski, *Ryzyko i sukcesy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1996, s. 11.

Poziom symetryczny określa nam dwa obszary definicyjne ryzyka, tj. jako:

- 1) zagrożenie, w którym następstwem realizacji ryzyka może być tylko i wyłącznie strata (**ryzyko czyste**);
- 2) zarówno zagrożenie jak i szansę (**ryzyko spekulatywne**)¹³.

Istota **ryzyka czystego** w perspektywie działalności gospodarczej sprowadza się do faktu istnienia tzw. zdarzeń losowych, które w sposób negatywny wpływają na rentowność poszczególnych przedsięwzięć jak i nawet na podstawowe zabezpieczenie egzystencji, czy samego funkcjonowania samej firmy.

Ostatecznym wymiarem decyzyjnym menedżera w obszarze ryzyka czystego jest **podejmowanie lub nie podejmowanie działań** (strategia unikania¹⁴), które mogą potencjalnie powodować realizację określonego ryzyka.

Ryzyko spekulatywne obejmuje te przedsięwzięcia w działalności gospodarczej, które nie podlegają klasycznemu ubezpieczeniu¹⁵. Przedsięwzięcia podejmowane w ramach ryzyka spekulatywnego charakteryzują się symetrycznością, tzn. możliwością uzyskania zysku jak i strat¹⁶.

W obszarze ryzyka spekulatywnego wyróżniamy tzw. przedsięwzięcia zwiększonego ryzyka, które charakteryzują się niskim prawdopodobieństwem wykonania lub/ i wysokim prawdopodobieństwem porażki, przy równoczesnym dużym potencjale zysku¹⁷.

¹³ Historyczne źródło zarządzania ryzykiem powoduje, że zarówno w literaturze amerykańskiej jak i niemieckojęzycznej występuje podział na ryzyko czyste i spekulatywne. Ryzyko czyste dotyczy przedsięwzięć podlegających ubezpieczeniu, zaś działalności, której nie można ubezpieczyć stanowi domenę ryzyka spekulatywnego. Źródło: J. Teczek (1996), op. cit. s. 17-18.

¹⁴ Unikanie ryzyka jest zaliczane do negatywnych metod manipulowania nim i oznacza, że przedsiębiorstwo nie podejmuje określonych działań obarczonych, z jego punktu widzenia, zbyt dużym ryzykiem. W pewnych przypadkach może być to zabieg korzystny. (...) Metoda ta ujawnia jednak pewną słabość - jest często spostrzegana jako hamulec inicjatywy i przedsiębiorczości, zaś uniknięcie wszystkich rodzajów ryzyka okazuje się niemożliwe. Źródło: P. Jedynak (1999), op. cit., s. 39-40.

¹⁵Por. J. Teczek (1996), op. cit, s. 18.

¹⁶Ibid.

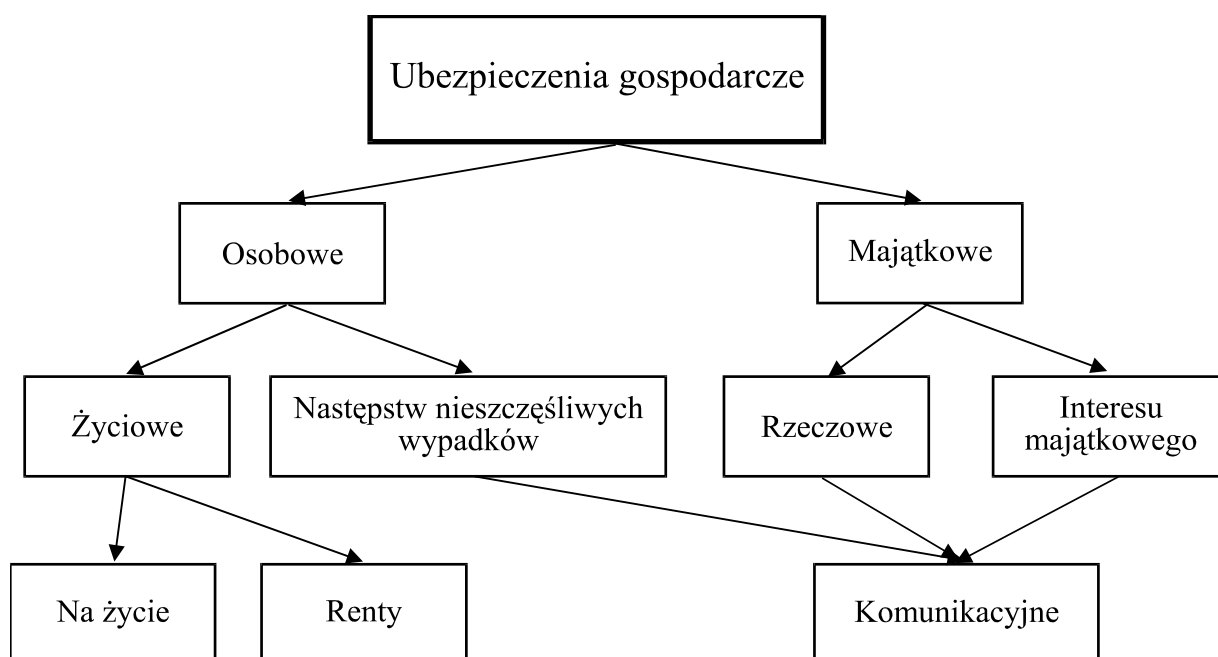
¹⁷Ibid, s. 6.

Poziom ubezpieczeń gospodarczych określa nam podział ryzyka ubezpieczeniowej (ryzyko czyste).

Wyróżniamy w ramach ubezpieczeń gospodarczych ze względu na ich przedmiot ubezpieczenia osobowe i majątkowe.

Następnie ostatecznie podział na ubezpieczenia życiowe, następstw nieszczęśliwych wypadków, na życie i renty (ubezpieczenia osobowe) oraz na ubezpieczenia rzeczowe, interesu majątkowego, komunikacyjne (majątkowe).

Klasyfikację ubezpieczeń gospodarczych ze względu na ich przedmiot przedstawia rysunek:

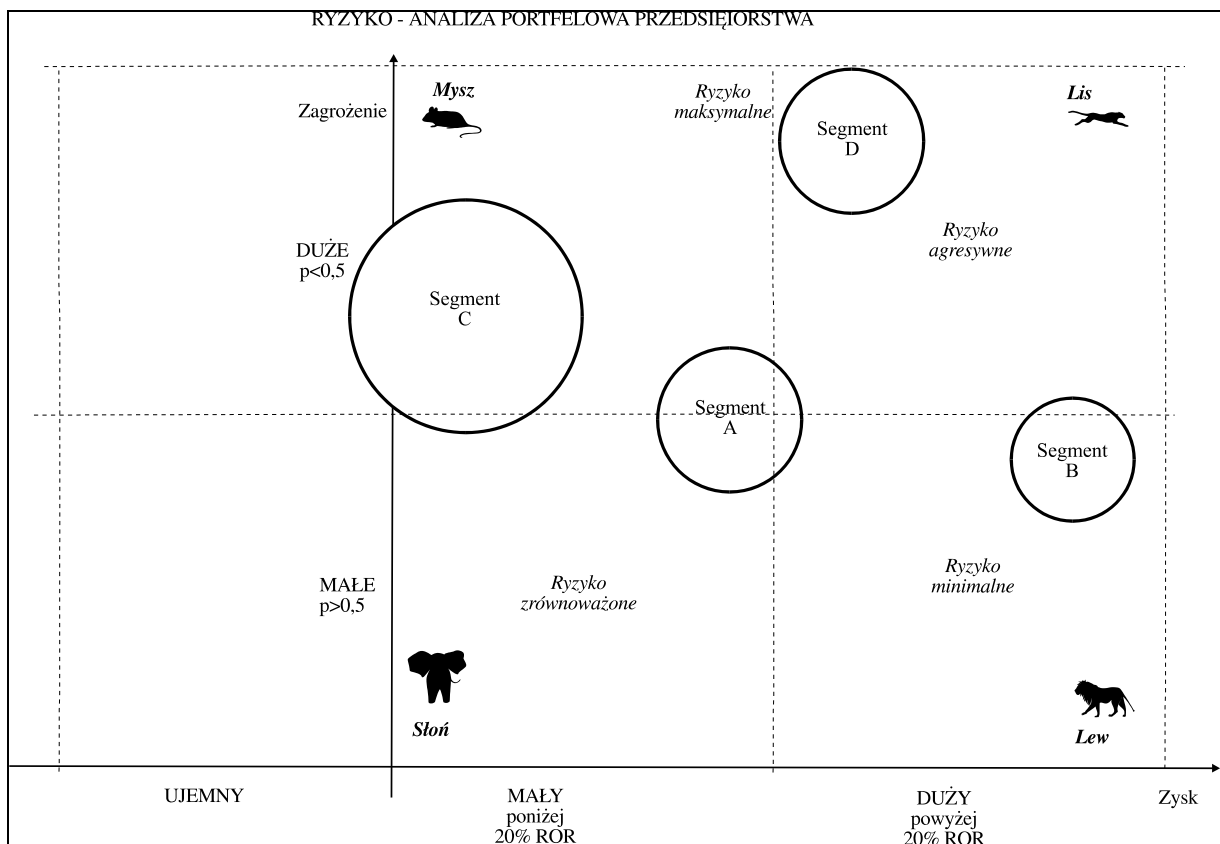

Rysunek. Klasyfikacja ubezpieczeń gospodarczych ze względu na ich przedmiot. Źródło: P. Jedynak (1999), op. cit., s. 46.

Poziom strategiczny wskazuje nam na ryzyko jako kluczowy, strategiczny czynnik zarządzania przedsiębiorstwem, przy czym na tym poziomie istnieje możliwość różnicowania względem siebie zarówno szansy i zagrożenia (ryzyko spekulatywne).

W oparciu o relację np. stopnia osiągnięcia ewentualnej straty do poziomu rentowności możemy zbudować macierz obszarów strategicznych¹⁸, czyli obszar potencjalnych rodzajów ryzyka. Na tej podstawie możemy ostatecznie wyznaczyć następujące obszary strategiczne (rysunek):

- 1) obszar ryzyka zrównoważonego,
- 2) obszar ryzyka agresywnego (tzw. przedsięwzięcia zwiększonego ryzyka),
- 3) obszar ryzyka minimalnego,
- 4) obszar ryzyka maksymalnego.

Rysunek. Macierz szans i zagrożeń w perspektywie strategicznego zarządzania ryzykiem. Źródło: Opr. wł.

Na przykładzie powyższego modelu strategicznego, możemy budować strategie zarządzania ryzykiem. Przykładowo możemy unikać tzw. przedsięwzięć zwiększonego ryzyka (ryzyko agresywne) na rzecz przedsięwzięć o stosunkowo niewielkiej skali ryzyka (ryzyko zrównoważone).

¹⁸ Innymi wyznacznikami mogą być: stopień spełnienia funkcji (szansa) do kosztu (zagrożenie); prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu do prawdopodobieństwa uzyskania straty itd.